

Кулінич Т.О.*

ВЗАЄМОВПЛИВ ІСПАНІЇ ТА ІБЕРОАМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН У ДЕМОГРАФІЧНОМУ ВИМІРІ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу тенденцій міграції населення між Іспанією та ібероамериканськими країнами.

Ключові слова: міграція, демографія, Іспанія, Ібероамерика.

Summary. The present article considers migration trends between Spain and Ibero-American countries.

Keywords: migration, demography, Spain, Ibero-America.

Аннотация. Статья посвящена анализу тенденций миграции населения между Испанией и ибероамериканскими странами.

Ключевые слова: миграция, демография, Испания, Ибероамерика.

Актуальність теми дослідження. В історичній ретроспективі, вельми важливим фактором для розвитку країн як ібероамериканського регіону, так і Іберійського півострову стала масова міграція населення. Для різних періодів міграційним процесам були притаманні різні тенденції і обсяги; при цьому, даний чинник зберігав свій значний вплив на усі виміри життя обох полюсів міграції – політичний, економічний, етнокультурний, мовний, демографічний. У даному контексті, дослідження міграційних потоків та, у більш широкому сенсі, демографічного взаємовпливу Іспанії та ібероамериканських територій становить науковий інтерес.

Аналіз останніх публікацій. Динаміка, обсяги і тенденції міграції населення між Іспанією та ібероамериканськими країнами досліджувалися в роботах ряду зарубіжних вчених, серед яких слід вказати таких, як О.Бовер, Ж.-К.Дюмон, М.Клауманн-Кановас, М.Ланге, М.М.Марфіред, Дж.Махоні, В.Паділья, Х.Пейхото, М.фон Хау, М.Шровер та інші автори.

Постановка проблеми. Завданням даної статті є встановити кількісні показники, динаміку, вектор міграційних потоків між Іспанією та Ібероамерикою, визначити чинники, що зумовили дані демографічні процеси, дати стисло характеристику їх впливові на розвиток розглядуваних країн.

Результати дослідження автора. Широкомасштабна міграція з Іспанії та Португалії до країн Ібероамерики продовжувалася протягом значного періоду часу, що розпочався з моменту прибуття до Західної півкулі перших партій конкістадорів у XV столітті і тривав до першої половини XX сторіччя. Упродовж цього історичного етапу в житті Іспанії та ібероамериканських країн відбулися значні зміни – у цілому було завершено конкісту, розбудовано іспанську колоніальну імперію в Америці, на її теренах виникли нові нації, що відмовилися від іспанського протекторату, – а міграційний (а, отже, демографічний, культурний та цивілізаційний) вплив Іберійського півострову на регіон залишався постійним та інтенсивним.

Заселення нових земель у Західній півкулі посідало помітне місце у порядку денному іспанської адміністрації з початкового етапу присутності в регіоні. Перші нормативні наста-

* здобувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Копійка В.В.

нови у галузі імміграційної політики Іспанії в Ібероамериці були розроблені Христофором Колумбом (в якості віце-короля Нової Іспанії), який визначив, у тому числі, що до Нового Світу необхідно завозити іспанське населення, яке треба було розміщувати у новостворених містах з таким же режимом муніципального управління, як у Кастилії. Щоби надати міграції незворотного характеру та уникнути напливу «сезонних» мігрантів, Колумб зазначав, що діяльність з пошуку і видобутку золота повинна була дозволятися тільки мешканцям таких поселень [1, р. 205].

Щоби підтримати притік переселенців до іспанських колоній, у 1501 р. королівська влада зробила безмитною торгівлю на території останніх, а в 1511 р. – значно спростила формальну процедуру переїзду до Америки (для того, щоби потрапити до нового континенту, підданому стало достатньо пройти реєстрацію в уповноваженому агентстві (Каса-де-контрактасьйон), вказавши своє ім'я та місце проживання). Намагаючись стимулювати міграцію з Європи до американських володінь, у 1526 р. Карл V видав ордонанс, яким дозволяв переселення до Америки не тільки іспанцям, але й будь-яким підданим своїх європейських територій, за єдиної умови приналежності до католицької церкви; у той же час, для пробудження додаткового інтересу крупних фінансових династій до спонсорювання міграції, король передав управління Венесуелою банківському дому Вельзерів, а узбережжям Чилі – домові Фуггерів. З тією ж метою з 1529 р. особам, які надали кошти для переїзду до Америки партій мігрантів визначеної кількості, стали видаватися дворянські титули і землі [1, р. 243-246].

Наслідком такої політики заохочення міграції стало формування постійного потоку європейських переселенців (насамперед, вихідців з Іберійського півострову) до ібероамериканських володінь іспанської корони. З плином «умиротворення» континенту, налагодженням системи цивільної адміністрації та торгівлі, стабілізацією господарювання на нових землях, приплив нових мешканців зі Старого Світу до Нового набув об'єктивно регулярного і масштабного характеру. Із зрозумілих причин, фактичні цифри невідомі сучасним дослідникам; тим не менше, існують вірогідні підрахунки цих обсягів. Так, вважається, що впродовж XVI ст. до іспанських колоній в Америці переїхало від близько 1,4 млн. до 100-150 тис. чоловік (як найбільш виважений розглядається показник у 240 тис. чоловік), тоді як у XVII ст. це число досягло приблизно 0,5 млн. переселенців [11]. Оцінки масштабів переїзду мешканців Іспанії до американських володінь Іспанії у XVIII ст. різняться істотним чином: країна переживала складний період династичної, політичної та економічної кризи, стала учасницею та почасти ареною війни за Іспанський спадок і, як результат, понесла значні демографічні втрати, що, у цілому, не могло не позначитись і на міграційних процесах, і на можливості їх обчислення. Позаяк, провідні сучасні фахівці з питання (наприклад, такі, як Антоніо Ейрас-Роель та Магнус Мьорнер Маріфред) вважають, що у дане століття з Іспанії до Ібероамерики могло переїхати 200-300 тис. чоловік [8, р. 251-285]. У підсумку, станом на 1800 р., за сучасними підрахунками, ібероамериканська спільнота іспаномовних європейців та їх нащадків сягнула 6 млн. 269 тис. чоловік [підрах. за: 7, р. 1426].

Пертурбації періоду боротьби іспанських колоній за незалежність (його можна умовно віднести до 1810-1830 рр.) справили суперечливий вплив як на динаміку міграції з Іспанії до регіону, так і на здатність офіційних установ і, згодом, науковців оцінювати її напрями та обсяги. З одного боку, війна за незалежність негативно вплинула на мотивацію переселенців до Ібероамерики; з іншого – істотним стимулом до виїзду іспанців стала серія війн в Європі, відомих як наполеонівські. Із стабілізацією політичної та соціально-економічної ситуації в тепер уже колишніх колоніях Іспанії (і, водночас, із поглибленням критичних явищ у Старому Світі), тенденція до переїзду іспанців до регіону знову набрала сили. У цілому, вважається, що притік нових переселенців до Ібероамерики у XIX ст. сягнув до 3-х мільйонів осіб [підрах. за: 6, р. 115].

Документований період масованої еміграції тривав з 1882 до 1967 р. Перша дата видається значущою, оскільки саме в цей рік в іспанських портах почали вести офіційну статис-

тику в'їзду та виїзду пасажирів. Дані, отримані починаючи з цієї дати, є набагато більш достовірними та репрезентативними ніж ті, що частково існували у попередні роки. Для цього періоду, у цілому, була характерна та ж тенденція, що й для попередніх років – Іспанія, як і раніше, була потужним демографічним донором «Нового Світу». У 1967 році відбулася переорієнтація іспанської міграції до Європи. Саме цього року було відмічено п'ятиріччя позитивного сальдо, тобто з країн Ібероамерики повернулося більше осіб, ніж туди виїхало. Узагалі вважається, що цей період у 85 років є найбільш репрезентативним у явищі іспанської еміграції до країн Ібероамерики та може бути взятим за основу при його порівнянні із зовнішньою політикою іберійської країни упродовж цього періоду часу. У загальних рисах, усі автори сходяться на думці, що обсяг іспанської еміграції в останні десятиріччя XIX та перші десятиріччя XX сторіччя, який розглядається у співвідношенні до демографічного зростання, якого зазнала Іспанія, є порівнянним із процесами, що відбувалися в багатьох інших європейських країнах, таких як, наприклад, Англія чи Італія, в яких також спостерігався значний відтік емігрантів [4, р.12].

Іберійські міграційні рухи до країн Ібероамерики мали циклічний характер. Дослідниками виділяється два великих етапи збільшення виїзду емігрантів. Перший з них припадає на період з 1903 до 1912 рр., а другий – з 1947 до 1955 рр. Разом із ними є чотири невеликі піки, що фіксуються у 1887 – 1889; 1895 – 1896, 1919 – 1920 та 1923 – 1924 рр. На всіх цих етапах міграційне сальдо є різко негативним, причому виділяється 1912 рік, коли рівень від'їздів сягнув свого максимуму та становив 202 218 осіб (негативне сальдо становило 133 089 осіб).

Ще одне спостереження стосується етапів, під час яких спостерігається найбільша кількість повернень емігрантів до Піренейського півострова. У період перед громадянською війною 30-х років мали місце три етапи зворотного міграційного руху. Перший відбувся у період 1897 – 1899 рр., коли повернулися 111 795 осіб. Логічно, що цей процес напряму пов'язаний з завершенням присутності Іспанії на Кубі та Пуерто-Ріко. Другий період повернень емігрантів припадає на період з 1914 до 1918 рр., який співпав з Першою світовою війною, коли нейтралітет країни сприяв потужному зростанню іспанської економіки. Нарешті, третій етап проходив з 1931 по 1934 рр. Основними причинами значної кількості повернень є такі важливі соціально-економічні причини, як Велика депресія 1929 р. та встановлення в Іспанії Другої Республіки, що сприяло поверненню значної кількості емігрантів, котрі залишили країну з політичних мотивів.

Дані про еміграцію під час громадянської війни (1936 – 1939 рр.) та у перші повоєнні роки (1940 – 1945 рр.), які співпали з Другою світовою війною, є незначущими та не досить достовірними через відсутність контролю за міграційними потоками до країн Ібероамерики через іспанські порти, а також через відсутність статистики відносно таємної еміграції іспанців до інших країн, особливо з території Франції та Португалії.

Дослідження іспанської еміграції цього періоду були сконцентровані, в основному, на питанні вигнаних політичних керівників та інтелігенції. Перебування вигнаних іспанців у деяких ібероамериканських країнах, наприклад, у Мексиці, виявилось надзвичайно важливим для подальшої еволюції дипломатичних відносин з Іспанією під час правління Франко.

Період з 1946 по 1967 рр. складається з двох досить різних етапів. Перший тривав з 1946 по 1959 рр. під час міжнародної ізоляції франкістського режиму та співпав із впровадженням жорсткої авторитарної політики в сфері економіки, коли був введений в дію «План стабілізації країни». Другий етап, який тривав упродовж шістдесятих років, характеризується поступовою лібералізацією економіки, яка спиралася на низку «Програм розвитку», а також відкритою підтримкою західного блоку на чолі із Сполученими Штатами Америки.

Міграційні дані свідчать про наявність двох тенденцій, притаманних кожному з цих двох етапів. Протягом першого спостерігається помітне зростання кількості від'їздів, які досягли

свого піку в 1955 році, коли становили 61 975 осіб. Слід зазначити, що впродовж цього етапу також спостерігається хоч і не значне, проте постійне збільшення кількості повернень. У цілому в зазначений період зберігається негативне сальдо, що дорівнює 354 756 осіб [3, р.14].

Під час другого етапу цього періоду спостерігається помітна зміна тенденції. Міграційний потік до країн Ібероамерики спочатку скорочується, а згодом змінюється таким чином, що, починаючи з 1963 року, спостерігається постійне позитивне сальдо, тобто кількість тих, хто повернувся перевищує кількість тих, хто від'їхав. Однак Іспанія все ще залишається країною із високим рівнем еміграції. Різниця полягає в тому, що з початку шістдесятих років іспанська еміграція стає спрямованою у бік до європейських країн, причому загальна кількість таких емігрантів сягнула незвично значної цифри й дорівнювала приблизно 1 500 000 осіб. Не викликає сумніву той факт, що для іспанських емігрантів американський континент перестав бути своєрідним міграційним «Ельдорадо» [2].

У той же час, набуває ваги інший, зворотній, тренд: ібероамериканці починають масово приїжджати до європейських країн і, у тому числі, до Іспанії. Цьому сприяє цілий ряд взаємодіючих чинників. Більшість науковців виділяє ту обставину, що і ібероамериканці, і іспанці розмовляють однією мовою та є носіями близьких культур, в якості ключового фактору, що робить міграційний демографічний обмін між Іспанією та країнами Ібероамерики природним і постійним явищем. На додаток до цього потужного чиннику, ряд інших обставин стимулює міграцію і визначає її домінуючий напрям. Зокрема, на думку дослідників міграції, яку поділяє автор, наразі значна частка активного населення Ібероамерики перебуває у стані підвищеної мобільності унаслідок дії факторів, які стимулюють еміграцію та мають політичну (політична та безпекова нестабільність, у тому числі – у формі збільшення фізичних ризиків і загроз життю через зростання злочинності та політичних викликів), економічну (падіння господарської активності унаслідок світової кризи, а отже – зростаюче безробіття, неповна або недостатня зайнятість населення) та соціальну природу (деградація сектору соціальних послуг унаслідок критичних явищ у господарчій сфері та, як наслідок, загальне падіння рівню життя). З іншого боку, переїздові з «Нового Світу» до колишньої метрополії сприяють такі чинники, як краща (порівняно з рядом ібероамериканських держав) політико-економічна ситуація та більш високий життєвий рівень в Іспанії, а також, як і впродовж попередніх сторіч, ефективна централізована політика управління міграцією (на даний момент у формі заохочення імміграції саме з ібероамериканських країн).

Остання полягає у стимулюванні легального переїзду до Іспанії на тимчасовій або постійній основі іберомовних громадян американських держав. Так, до набрання сили Шенгенськими угодами мешканцям колишніх іспанських і португальських колоній можна було в'їжджати до Іспанії та Португалії без віз; після вступу в дію згаданих домовленостей Іспанія домоглася того, щоби безвізовий режим для поїздок у межах всієї Шенгенської зони розповсюджувався на візитерів з країн Південного Конусу (членів інтеграційного об'єднання Меркосур, до якого входять Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай та Венесуела). Легкість у перетинанні кордонів значно сприяла переселенню найбільш мобільного ібероамериканського населення до Іспанії. Іншим елементом імміграційної політики Іспанії стало започаткування нею в ібероамериканських країнах ряду програм трудової міграції, що впроваджували спрощений режим працевлаштування та натуралізації для ібероамериканців. На цьому напрямку Іспанія пішла на такий безпрецедентний крок, як уможливлення вступу на іспанську військову службу громадян Аргентини та Уругваю іспанського походження. Наостанок, Іспанія стала заохочувати набуття ібероамериканцями подвійного громадянства [9].

Дані заходи, посилені іншими вищезазначеними чинниками, принесли свої плоди у вигляді істотного зростання притоку населення до Іспанії наприкінці ХХ-на початку ХХІ століть. Станом на середину 2000-х рр., дослідження оцінювали кількість іноземців-ібероамериканців в Іспанії у 1,1 млн. чоловік, а іспанських громадян ібероамери-

канського походження – у 840 тис. чоловік. Статистика за подвійними громадянами відсутня, але при цьому більшість науковців, що працюють у даній галузі, вважають, що їх кількість є «вельми значущою» і сягає від кількохсот тисяч до мільйона осіб [5].

Дослідники зазначають виключну важливість цих демографічних процесів для господарства, політики та культурного середовища іберомовних націй по обидві боки Атлантики [10]. Погоджуючись з ними, вважаємо, що наявність спільного етнічного походження, інтенсивних обопільно направлених демографічних процесів, динамічних міжлюдських (професійних, дружніх, родинних) зв'язків є потужним фактором, який сприяє політичному й економічному зближенню Іспанії та її колишніх залежних територій в Америці, стимулює всебічну й багатовимірну співпрацю між ними.

Висновки. Іспанія виступила крупним (і ключовим з європейських) донором населення для власних колоній, а згодом незалежних країн Ібероамерики. Масова імміграція з Іспанії до Нового Світу значною мірою визначила демографічний, а отже і мовний та культурний ландшафт ібероамериканського регіону. Міграція населення між Іспанією та Ібероамерикою історично відбувається у двох зустрічних напрямках; перевага одного з них на окремо взятому етапі визначається більшою привабливістю регіону призначення у соціально-економічному та безпеково-політичному вимірі. З початку заселення Південної Америки європейцями до другої половини ХХ ст. міграційне сальдо було на користь Ібероамерики, з II половини ХХ ст. – на користь Іспанії. Міграційні процеси є одним з ключових чинників розвитку іспансько-ібероамериканського співробітництва.

Список посилань

1. Bourne E.G. Spain in America [text] / Barnes & Noble, 1962
2. Bover O. Migrations in Spain: Historical Background and Current Trends [text] / Bover O. Velilla P. – Madrid : Banco de España, 2001
3. Calduch Cervera R. Españoles de ambas orillas [text] // Revista de Universidad Complutense de Madrid. – 5-6 de Mayo 1998
4. Dr. D Rafael Calduch Cervera. Españoles de ambas orillas [text]. Revista de Universidad Complutense de Madrid, 5-6 de Mayo 1998
5. Dumont J.-C. Counting Immigrants and Expatriates in Countries: A New Perspective. [text] / Dumont, J.-C. Lemaître G. – Paris: OECD, 2005
6. Klaumann Cánovas M. A grande imigração Européia para o Brasile o imigrante Espanhol no cenárioda cafeicultura paulista: aspectos de uma (in)visibilidade [text] // Saculum – Revista de história. – 2004
7. Lange M. Colonialism and Development: A Comparative Analysis of Spanish and British-Colonies / Lange M., Mahoney J., vom Hau M. // American Journal of Sociology. – 2006 (March). – Vol. 111. – No. 5
8. Mariefred M.M. Spanish Historians On Spanish Migration To America During The Colonial Period [text] // Latin American Research Review. – April 1995. – Vol. 30. – No. 2
9. Padilla B. Latin American Immigration to Southern Europe [Електронний ресурс] / Padilla B., Peixoto J. // Migration Information Source : [сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=609> (09.08.2005). – Назва з екрана
10. Peixoto J. A socio-political view of international migration from Latin America and the Caribbean: the case of Europe. [text] // Expert Group Meeting on International Migration and Development in Latin America and the Caribbean. – Mexico City : United Nations, 2005
11. Schrover M. Migration to Latin America [Електронний ресурс] // History of International Migration : [сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.let.leidenuniv.nl/history/migration/chapter53.html#1> (09.04.2011). – Назва з екрана